

ХИЛАНДАРСКИ
ЗБОРНИК

ACADÉMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITÉ DE CHILANDAR

RECUEIL DE CHILANDAR

14

DIRECTEUR MIRJANA ŽIVOJINOVIĆ

BELGRADE 2017

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ХИЛАНДАРСКИ ОДБОР

ХИЛАНДАРСКИ ЗБОРНИК

14

УРЕДНИК МИРЈАНА ЖИВОЛИНОВИЋ

БЕОГРАД 2017

РЕДАКЦИОНИ ОДБОР :

ЂОРЂЕ БУБАЛО, МИРЈАНА ЖИВОЈИНОВИЋ, ЉУБОМИР МАКСИМОВИЋ,
БОЈАН МИЉКОВИЋ, СРЂАН ПИРИВАТРИЋ, ЗОРАН РАКИЋ, ВИКТОР
САВИЋ, ГОЈКО СУБОТИЋ, АНАТОЛИЈ АРКАДЈЕВИЧ ТУРИЛОВ,
АЛЕКСАНДАР ФОТИЋ, ДЕЈАН ЦЕЛЕБЦИЋ

СЕКРЕТАР РЕДАКЦИЈЕ :

ВИКТОР САВИЋ

COMITÉ DE RÉDACTION :

ЂОРЂЕ БУБАЛО, ДЕЈАН Д՜ЖЕЛЕВД՜ЖИЋ, АЛЕКСАНДАР ФОТИЋ, ЉУБОМИР
МАКСИМОВИЋ, БОЈАН МИЉКОВИЋ, СРЂАН ПИРИВАТРИЋ, ЗОРАН РАКИЋ,
ВИКТОР САВИЋ, ГОЈКО СУБОТИЋ, АНАТОЛИЈ АРКАДЈЕВИЃ ТУРИЛОВ,
МИРЈАНА ЖИВОЈИНОВИЋ

SÉCRETAIRE DE LA RÉDACTION :

VIKTOR SAVIĆ

АМБЛЕМ: РЕЉЕФ НА КАМЕНОЈ ПЛОЧИ
ГЛАВНА ЦРКВА МАНАСТИРА ХИЛАНДАРА
ПРИПРАТА КНЕЗА ЛАЗАРА, XIV ВЕК

ГРЧКИ АКТИ У ПРЕВОДУ НА СТАРИ СРПСКИ ЈЕЗИК

МИРЈАНА ЖИВОЈИНОВИЋ

Апстракт. – Аутор даје осврт на четири грчка акта – две хрисовуље цара Андроника II Палеолога (1299, 1308), катастарски попис хиландарских поседа у Струмском катепаникију (1300) и у истом подручју акт о даровању селишта Мунзени (1227), која су средином XIV века преведена на стари српски језик. Будући да су се сви поседи забележени у тим документима у време прављења превода налазили на територији која је тада била саставни део Српског царства, аутор сматра да су они сачињени за потребе српске администрације.

Хиландару, српском манастиру на грчкој територији, акте, на првом месту даровне, упућивали су на српском језику српски владари и угледна властела, а на грчком језику византијски цареви, управници Солуна, катастарски чиновници итд. Такође су на грчком језику и документи којима су решавани судски спорови пред светогорским протатом, у епископијама Јериса, Кесаропоља или митрополији Солуна, као и приватно-правни уговори склапани у тим црквеним центрима.

Осим бројних српских и грчких докумената, у Архиву манастира Хиландара такође се чува и пет средњовековних докумената који су преведени на стари српски језик. Овом приликом ћемо се осврнути на четири документа, преведена на стари српски језик средином XIV века, од којих су три сачувана само у преводу, док за један располажемо и грчким оригиналом. То су: две хрисовуље цара Андроника II Палеолога, прва од јануара 1299. и друга од маја 1308. године; потом катастарски попис (*πρακτικόν*) сељачких газдинстава у Струмској области од новембра 1300, који је сачинио катастарски чиновник Димитрије Апелемене и, најзад, акт којим је Хиландару даровано селиште Мунзени, априла 1227. године.

Подсетимо се да су игумани Хиландара и манастирски прваци, који су их пратили, приликом склапања купопродајних уговора или када су представљали манастир у судским процесима, веома добро познавали грчки језик. Њима нису били потребни преводи грчких аката на српски, тако да са доста вероват-

ноће претпостављамо да су ти акти преведени за потребе представника српске власти у време када су се читава Халкидика са Светом Гором и подручје Струмске области налазили у саставу Српске државе (1345–1371). Сматрамо да је тада било потребно да се Хландару потврде сви поседи и у исто време утврди величина пореза које је манастир убирао од парика свога властелинства. Томе у прилог говори и чињеница, да су поменути преводи, како показују палеографске особине њиховог рукописа, сачињени средином XIV века и, посебно то што су два документа која се директно односе на Струмску област – практик хиландарских поседа и даровање селишта Мунзени написана истим рукописом. Укратко ћемо изнети нека наша запажања о тим преводима.

Хрисовуља Андроника II Палеолога,¹ којом је цар, јануара 1299. године, потврдио све хиландарске поседе на Атону и изван њега, без сумње је била једно од најважнијих сведочанстава о властелинству Хиландара у Византији, јер сви у њој забележени поседи налазили су се, средином XIV века, у подручјима Српског царства. Можда је постојао један потпунији и свечанији превод царева хрисовуље на основу кога би била сачињена ова скраћена верзија, али за то не располажемо готово никаквим стварним доказом. Оно што на то указује је донекле „скроман“ изглед преведеног акта и посебно несагласне, па стога и нетачне хронолошке индикације за које верујемо да их преписивач није тачно преузео из оригиналног превода. Оне су у оригиналној царевој хрисовуљи биле написане словима, па је тешко претпоставити да их преводилац није тачно превео. У преводу којим располажемо уместо шест хиљада осам стотина седме године (6807) и дванаестог индикта, забележено је шест хиљада осам стотина (6800) година, а овој години одговара пети, а не уписани десети индикт. Према уписаној години од стварања света превод је датиран са 1292. годином. Претпостављамо да се ни и у оригиналном преводу није налазио термин логос, ни царев потпис, и у вези с тим ни завршна формула која га најављује. То иде у прилог веродостојности превода, јер оно што је било написано, или се веровало да је написано царевом руком било је неприкосновено. Независно од тога сматрамо да је преводилац намерно прескочио девет редова оригиналног текста о благонаклоном и добротинитељском односу Андроника II према странцима, што је било значајно истаћи крајем XIII века, у време настојања да се постигне трајни мир између Византије и њеног северног суседа.² Такође у Милејама, подручју са којим је Хиландар предат српским монасима 1198. године, забележен је само Каракалин виноград,³ а изостављена су давно ишчезла светилишта, са којима је стари грчки Хиландар предат српским монасима 1198. године,⁴ и маслињак, забележени

1 Archives de l'Athos XX, *Actes de Chilandar I dès origines à 1319*, éd. dipl. par M. Živojinović et al., Paris 1998, 167–171, № 17; цит. *Chilandar I*. Превод на стари српски паралелно са грчким оригиналом објављен је у *Сјоменици за средновековнаџа и џоновнаџа историја на Македонија I*, Скопје 1973, 278–285, № VII; цит. *Сјом. Мак. I*. Вл. Мошин, Сима Ћирковић, Душан Синдик, редиговао Душан Силник, *Зборник средњовековних ћириличких џовевља и џисама, Србије, Босне и Дубровника*, Београд 2011, 293–300, бр. 89; цит. Мошин и др., *Зборник џовевља*.

2 *Chilandar I*. № 17, l. 24–33.

3 Каракалин виноград Хиландар је стекао вероватно око средине XIII века, будући да је у Инвентару грчких аката на старом српском језику (1299/1300) забележена наредба (простагма) деспота Солуна Димитрија Анђела, сина Теодора I за Каракалин виноград, в. Ф. Барншић, Први попис грчких аката на старосрпском с краја XIII века у Хиландару, Хиландарски зборник 7 (1989) 36, бр. 39; Мошин и др., *Зборник џовевља*, бр. 90, р. 17; о деспоту Димитрију в. Б. Ферјанчић, *Светна Гора и еџирски Анђели*, Хиландарски зборник 8 (1991) 28–31.

у оригиналној царевој хрисовуљи.⁵ Најзад, остаје неизвесно због чега у преводу царева хрисовуље у реченицу у којој се говори о хиландарском броду којим се довозила храна за потребе монаха, није унето да је она довозена из теме Солун–Волерон–Струма, као ни појединачно у оригиналној царевој хрисовуљи набројани порези од којих је брод био ослобођен.⁶ Не располажемо подацима, али можемо претпоставити да се Хиландар средином XIV века снабдевао храном из подручја ближних Светој Гори од споменутих; а да ли преводилац није разумео значење наведених пореза, или је сматрао да је довољно ако се каже да је брод ослобођен од свих пореза и потраживања или се они можда нису убирали у време прављења превода, можемо само нагађати:

Превод на српски изгубљене оригиналне, хрисовуље Андроника II (1308),⁷ којом је цар потврдио прилагање манастира Светог Никите пиргу у Хрусији, преводилац је, по нашем мишљењу, сачинио коректно. То донекле потврђује поређење списка села властелинства Светог Никите са селима забележеним у оригиналној хрисовуљи Михаила IX, коју је цар савладар издао око 1299/1300. године, на захтев свога „многовољеног зета“, краља Уроша II Милутина. Тим актом Михаило IX је потврдио обнављање манастира Светог Никите, које је краљ Милутин предузео после освајања Скопске области и краљево прилагање бројних села обновљеном манастиру. Тим селима у превод царевог акта додата су и она која је краљ Милутин даровао Светом Никити у моменту његовог прилагања пиргу у Хрусији, свакако пре маја 1308. године.⁸ Одредба царева хрисовуље да један игуман управља црквама, селима, метосима и сваким дохотком Светог Никите односи се, по нашем мишљењу, на старешину Пирга.⁹ С обзиром на чињеницу да је старешина пирга у Хрусији споменут као игуман у манастиру Христа Спаситеља који се зове Василијев,¹⁰ према расположивим документима, први пут јула 1332, вероватно да је приликом превођења на стари српски језик царева хрисовуље негде у току четврте или пете деценије XIV века у преводу забележен старешина пирга са актуелним достојанством игумана; а сигурно је да га није имао у време прилагања Светог Никите пиргу у Хрусији. У преводу ове хрисовуље на старосрпски сагласне хронолошке индикације дају мај 1308. године.

Катастарски попис (πρακτικόν) сељачких газдинстава – њихових радно спо-

4 *Chilandar* I, № 4, l. 25: ... καὶ τὰ κατὰ τὴν τοποθεσίαν τῶν Μηλεῶν σεμνεῖα.

5 *Ibidem*, l. 59.

6 *Ibidem*, l. 96–102.

7 *Сјом. Мак.* I, 317–323; Мошин и др., *Зборник њовеља*, 405–407, бр. 109; cf. *Chilandar* I, 298–300, App. III.

8 М. Марковић (*Свети Никита код Скопља, Задужбина краљ Милутина*, Београд 2015, 38–39) сматра да је краљ Милутин тај прилог вероватно учинио крајем 1307, или почетком 1308. године, када је игуман Данило стигао у Србију, да би склопио манастирске драгоцености пред опасношћу да их Каталанци, који су нападали Хиландар, опљачкају.

9 Cf. *Chilandar* I, 299, Notes. Прихватањем мишљења да се овде споменути игуман односи на игумана Хиландара, произишло је да је том одредбом имовина пирга стављена у његову надлежност. То је било у супротности са економском самосталношћу пирга, коју је Хрусија добила од краља Милутина, те је због тога овај превод хрисовуље Андроника II сматран за фалсификат: *Сјом. Мак.* I, 318–319.

10 Продавци њива у близини Јериса обраћају се: πρὸς τὴν σεβασμίαν μονὴν τοῦ κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Πύργου, τῆς ἐπονομαζομένης τοῦ Βασιλείου καὶ τὸν ἐν αὐτῇ ἡγουμενεύοντα τιμώτατον ἐν ἱερομονάχους κύρ Ἀρσένιον (рукопис другог тома грчких аката Хиландара, издања Archives

собних чланова, непокретне и покретне имовине, уз то и пореза за који је свако домаћинство било задужено, за хиландарска имања теме Солуна, сачинио је, по налогу цара Андроника II Палеолога катастарски чиновник Димитрије Апелмене.¹¹ После хронолошких индикација којима се завршава текст, у продужетку истог реда, руком писара забележено је да је то препис практика (тъкъѣнна прахтикѣ), што без сумње значи препис преведеног практика. На то указује и уставно писмо првог листа пергаментa, за разлику од донекле неуредног брзописа остала четири листа на којима је практик исписан. Први лист је вероватно припадао почетку свечанијег „оригиналног“ примерка превода практика са грчког на стари српски језик.¹² Можемо само претпоставити да је дошло до оштећења почетка преписа, очигледно сачињеног да се користи на терену, приликом убирања пореза. То међутим не решава питање због чега тај део није преписан, него је надокнађен поменути листом. Преводилац, по свој прилици Србин, није знао значење извесног броја грчких термина, па их је само транскрибовао. То су: *ακελοπαχτο* за *ἀμπελόπακτον* = уговор о закупу винограда; *αγριδъ* за *ἀγρίδιον* = мало имање;¹³ *ανρη* за *ἀήρ* = судска глоба; *αλεκτηρο*, *κλεκτερι* за *ἐλεύτεροι*;¹⁴ *ανηпси* за *ἀνεψιός* = нећак; *καλμνιστρο* за *βαλάνιστρον* = жировина, тј. порез за жир; *κνκλ[и]ογραφъ* за *βιβλιογράφος*; *κνгарни* за *ἀγγαρία* = кулук; *κνони* за *ἐννόμιον* = порез за испашу; *ζεъгаръ* за *ζευγάριον* = пар волова; *κнони* за *οἰκομόδιον* = порез за мерење земље; *ωφелни* за *ὠφέλεια* = новчани додатак укупном порезу; *пернволь* за *περιβόλιον* = башта; *прикни* за *προίξ* = мираз; *стась* за *στάσις* = имање у поседу једне паричке породице; *хиродекатни* за *χοιροδεκατεία* = десетак од свиња; *κκсални* за *ἐξάλειμμα* = имање без власника итд. Већина ових термина је прихваћена тако да се налазе и у неким другим документима, док је мањи број познат само из овог практика. За неке грчке термине преводилац је искористио српске на основу свога схватања њиховог значења. То су: *дръжава* за *θέμα*; *жоппа* и *ωвласть* за *κατεπανίκιον*; *зборнице* за *πανήγυρις* = панађур; *намѣстникъ* за *κληρόνομος*; *ωдь ωтъѣства* за *ἀπὸ γονικότητος* = баштина итд.¹⁵ Хронолошке индикације на крају текста Хилан-

de l'Athos, Actes dès 1320 à 1335, № 120, l. 9–10 и № 121, l. 7). Овде се пирг Христа Спаситеља први пут назива и Василијев пирг. Изградњу цркве Светог Василија унутар хрусијског утврђења предузео је краљ Урош III (Дечански), в. М. Живојиновић, *Историја Хиландара I, Од оснивања манастира 1198. до 1335. године*, Београд 1998, 185.

11 Премда у овом практику није забележено име Димитрија Апелменеа, поређењем његовог уводног дела са практицима које је сачинио овај катастарски чиновник, поуздано је утврђено да њему припада и овај документ, в. издање В. Мошин, *Акѣи из свеѣтојорских архива*, Споменик СКА 91, други разред (1939) 41–66, посебно 46; Мошин и др., *Зборник ѿовеља*, 307–314, бр. 91; *Chilandar I*, 289–297, App. II

12 Мишљење др Викторa Савића.

13 Агрид забележен уз село Лужац означава име места, изд. Мошин и др., *Зборник ѿ-*

овеља, бр. бе. 91, р. 163: ... у *Горњем Лушцу мѣсто Агрид*, у коме су забележена четири паричка и пет газдинстава елевтера.

14 Елевтери, у практику забележени и као слободни људи (слободњаци), најсиромашнији сељаци, беземљаши, који нису плаћали порез држави и стога нису били уписани у пореске књиге, те је цар дозвољавао да се они населе на манастирска имања. У практику су забележени одвојено од осталих сељака – парика, али су попут ових и они плаћали порез на земљу или виноград које су узимали у закуп. Висина тог пореза показује њихово веома бедно стање, в. Г. Острогорски, *Елевтери. Прилоѣ историји сељашѣтва у Визанѣији*, Сабрана дела, књига 2, Београд 1969, 196–217.

15 О језику практика и коришћеним терминима в. В. Мошин, *Белешка о Хиландарском ѿрактѣику*, Зборник лингвистичких и филолошких расправа посвећен А. Белићу, Београд 1937, 251–261.

дарског практика садрже месец новембар и 14. индикт, на основу којих је, као и садржине практика, утврђено да га је Димитрије Апелмене сачинио новембра 1300. године.¹⁶

Превод даровног акта Андроника Дуке Петралифа¹⁷ написан је истим рукописом којим су написана поменути четири листа Хиландарског практика. То би указивало да је и овај акт препис оригиналног превода. Међутим, веома пажљиво уцртани крстови са именима сведока којим започиње акт, као и симболична инвокација којом, после тих имена, започиње текст и која се налази и испред потписа издавача акта ишли би у прилог мишљењу да је пред нама оригинал превода. Изгледа да разумевање текста даровног акта Андроника Дуке Петралифа (1227?) за преводиоца није било једноставно. Због тога није лако из његовог превода разумети да је селиште Мунзени које Андроник Дука Петралифа дарује Хиландару за душу својих родитеља, било њихов посед. Такође није јасна зависност селишта Мунзени од села Кучева (ωτὸς село Κιτζίβα ἐκκλησιῶν земљу селиште Μουνζени). Можда је у питању био напуштени заселак, земља без наследника (ἐξαλείμμα), термин који је преводилац, јер га није разумео, само транскрибовао (ἐκκλησιῶν).

Из истог разлога транскрибовао је и речи брда обрасла жбуњем (χαμοκλαδοβόνια за χαμοκλαδοβούνια) и брежуљци (χοματοβόνια за χοματοβούνια). Затим, претпостављамо да у сасвим непознатом имену Шань можемо видети скраћеницу за Μανουήλ, коју преводилац није разрешио. У том случају би био у питању извештај Манојло припадник породице Дука (Дџка), који је познат само из овог документа. Он је, по нашем мишљењу, био вршилац власти (владалац) у Јемнухову (Εὐνούχου), селу Струмске области, термин који је преводилац, као у практику, употребио за катепаникион (κατεπανικίον). То што су напуштене парцеле, тј. селиште Мунзени, које се дарује, било суседно Евнухову, објашњава због чега њихову предају игуману Хиландара Никодиму врши Манојло Дука, који је уз то и дикеј (δικαίος) Андроника Дуке,¹⁸ припадника угледне породице Петралифа.¹⁹ Поред тога Манојло Дука је и тога мјеста издавчина, термин у нашем досијеу забележен само у овом документу. Из њега произилази да је дужност издавчије била – утврђивање међе дарованог селишта и његова предаја игуману Никодиму, што би одговарало дужности катастарског чиновника, такозваног апографа (ἀπογραφεύς). Међутим, термин издава се односи на награду чиновнику „који извршава увођење у посед или предају (издавање, παράδοσις)²⁰“, што по нашем мишљењу обухвата и издавање акта о томе чину. Та награда, односно такса, назива се издавштина, па отуда у овом преводу термин издавчија, а не апограф. Најзад, у овом документу хронолошке индикације: 11. април, индикт пети, година шест хиљада седам стотина тридесет и пета, нису сагласне. Пети индикт се слаже са 1217.

16 Види Г. Острогорски, *Византијски прак-
тици*. Сабрана дела, књига 2, Београд 1969,
16–18.

17 Мошин и др., *Зборник новела*, 111–112,
бр. 22.

18 Према су у надлежности дикеја обично
били судски послови, у овом акту предајући
документом који је сачинио, даровани посед
игуману Хиландара, Манојло (?) Дука има

улогу заступника – дикеја Андроника, Дуке
Петралифа.

19 Његово спомињање у првој реченици као
Комнина кир Андроника Дуке Петралифа
указује да је он био у сродству и са породицом
Комнина; познат је само из овог документа, cf. D.
J. Polemis, *The Doukai*, London 1968, 166, № 161.

20 Уп. *Лексикон српској средњеј века*, Бео-
град 1999, 251 (С. Ћирковић).

или 1232. годином. С обзиром на то да години 6735 одговара 15. индикт, постоји могућност да је преводилац изоставио јединицу у бројци индикта.²¹

Проучавање ових аката показује да је њихов преводилац недовољно познавао грчки језик. Осим ортографских грешака које је сачинио у преводу на стари српски језик, због непознавања значења грчких речи, преводилац се задовољио да их транскрибује. То је допринело и нетачном превођењу хронолошких индикација у хрисовуљи (1299) и даровном акту (1227).

На основу свега што смо изнели можемо закључити да су преводи грчких аката на стари српски језик прављени с одређеним циљем, а то је, како смо већ споменули, да се потврде поседи који су припадали властелинству манастира Хиландара средином XIV века. Тако је непостојање светилишта и маслињака у Милејама у време превођења хрисовуље Андроника II од јануара 1299. године, без сумње, био разлог да се они у преведеном тексту не налазе. Поред тога, спомињање старешине Хрусијског пирга као његовог игумана у преводу хрисовуље од маја 1308. године, такође показује да је у преведеним документима дато актуелно стање и Хиландара и његовог властелинства средине XIV века.

Овај кратак осврт на четири грчка акта у старом српском преводу, без обзира што њихов преводилац није довољно познавао грчки језик, показује њихов значај као драгоценог извора како за историју манастира Хиландара, тако и за изучавање старог српског језика тога времена. Сачињени су у Хиландару, претпостављамо за време боравка цара Душана на Светој Гори (септембар 1347 – април 1348) за потребе српске администрације. Њихов рукопис је према В. Савићу „на истом развојном ступњу и користи иста графичка решења“, а рукописи припадају двојници или тројници писара који раде у исто време.

21 То је већ примећено у издању Мошин и др. *Зборник њовеља*, 111.

Алемиа кьтиса сарака... **БД** трило жем... **90.**

ПРЕВОД НА СТАРИ СРПСКИ ЈЕЗИК ХРИСОВУЉЕ ЦАРА АНДРОНИКА II ПАЛЕОЛОГА (ГРЧКИ ОРИГИНАЛ, 1308)

И стинь по погсломени по подарьжабесолоу нъ ской прѣписани небухъ
 къ мени селобелени по срьшнть и прѣдани сь саконна правь и
 ть рьднтъ: да и сь ии фал и еб рѣ тохъ ѿ ствигорѣ а фонь сцѣ ии рѣ
 слабь ни црскы мала на ширь: прѣ стикъ блѣ цена шеб цехила на аарь
 сикне и лбуше ѿ той жарьжабе и на правоу вь прахтицѣ а фалъ рѣ
 ги ии при дарова сь фалъ: по славь ни истинь ни хрѣсвоу мь: ии прѣ да
 балъ тѣ фалъ тѣ: и сь тѣ акобъ жѣ оу пестроу мь сцѣ ии селоградець прѣ
 жь дарьжабь шлоу и ебарь даноу: ге ѿ рьтне по сине ни сь ни кѣ сѣ
 мни ноу цѣ ка и млатъ кѣ али ѿ и снбн: и ѿ ана и ѿ ебора: и дъ щерь а нь
 ноу зевьгарь кѣ день: крѣ вь уе тѣ ро: сь ни и: б: лозни ^и сѣ славь кѣ блѣ
 и оу ноу ть: **З:** крѣ оу ши: и зѣ лѣ: сѣ лѣ и кѣ блѣ и бѣ фалѣ оу то мѣ
 дань **Е:** перперь: бѣ снлѣ: а по стѣ тѣ: и млатъ зѣ о: и снбн и ѿ ана
 и ѿ ебора: и дъ щерь хрѣсво и мларни: и млати ге о драгана: и зевьга
 рь: гѣ вѣ дѣ уе тѣ ро: ѿ бьць: **К:** кѣ блѣ оу сѣ жѣ бѣ сѣ тѣ мь: **К:** сь ни и: лѣ
 зне: и млате сѣ оу жѣ и лѣ: **А:** кѣ блѣ оу мь: зѣ млате сѣ оу мь: кѣ блѣ оу мь: дань **А:**
 перперь: али дѣ лѣ брѣ ть ге о: и млатъ мларни: и снѣ ѿ ана: зевьгарь:
 гѣ вѣ дѣ уе тѣ ро: лозни: кѣ блѣ оу мь: **А:** мь: зѣ млате: **Р:** кѣ блѣ оу мь: дань **А:**
 перперь: кѣ оу млатъ: снѣ и ѿ ана: а по стѣ тѣ: и млатъ ѿ еборѣ оу брѣ тнѣ ѿ е
 борѣ ии млатра: зевьгарь: и гѣ вѣ дѣ тѣ ро: ѿ бьць: **К:** сь ни и: **Г:** лозни:
 шѣ сѣ тѣ мь: кѣ блѣ оу мь: и зѣ лѣ: **Р:** кѣ блѣ оу мь: дань: **Г:** перперь: вѣ дѣ бѣ ии цѣ оу мларни
 и жѣ на дѣ млатра кѣ оу млатъ: и млате снѣ кѣ оу тѣ: и дъ щерь и ери ноу: и дѣ не пѣ сѣ тѣ
 ге ѿ рьтѣ: и дѣ не пѣ сѣ тѣ кѣ али ѿ: кѣ днѣ ии кѣ оу мь: **Б:** гѣ вѣ дѣ и: ѿ бьць: **К:** сь ни и:
 и: **А:** рн: лозни: **З:** кѣ блѣ оу мь: зѣ млате: и: кѣ блѣ оу мь: дань: **Г:** перперь:
 али дѣ лѣ: али млатни ии: и млат брѣ тѣ ѿ ана: и сѣ сѣ тѣ оу мларни: зевьгарь:
 лозни: **З:** кѣ блѣ оу мь: зѣ млате: **Р:** кѣ блѣ оу мь: дань: **Г:** перперь: гѣ вѣ дѣ оу
 гѣ хрѣ сѣ тѣ оу млатъ: и млате снѣ ии: и дъ щерь зѣ о: зевьгарь: **Б:** гѣ вѣ дѣ а: ѿ бьць:
Е: оу млатъ: **Е:** вѣ ни оу гѣ а ѿ бьць и сѣ тѣ снѣ ге о: **Г:** кѣ блѣ оу мь: вѣ ни оу тѣ рь
Б: крѣ оу ши: крѣ тѣ кѣ блѣ: ии поу мь: и дѣ роу ге о лозни оу млатъ оу млате сѣ
 при снѣ: кѣ блѣ оу млатъ: ии поу мь: и дѣ а дѣ сѣ кѣ блѣ оу млатъ: и зѣ лѣ лѣ: **О:** кѣ блѣ оу мь: дань **Б:**
 перперь: ии поу мь: кѣ оу тѣ брѣ тѣ ии ге о: и млат фѣ тнѣ ии: и дъ щерь: зѣ о: зевьга
 рь: **Г:** гѣ вѣ дѣ а: ѿ бьць: **Г:** сь ни и: **В:** ии оу млатъ: **Е:** вѣ ни оу гѣ а: ѿ бьць

Outre nombre de documents en grec et en serbe, les archives du monastère de Chilandar conservent aussi, selon notre décompte, cinq actes médiévaux qui sont tous, à l'exception d'un seul, conservés uniquement sous forme de traduction en ancienne serbe, alors que leurs originaux, en grec, sont perdus depuis longtemps. Nous nous sommes penché plus particulièrement sur quatre de ces documents qui, comme le révèlent leurs caractéristiques paléographiques, sont des traductions en serbe remontant au milieu du XIVème siècle. Parmi ceux-ci, le premier et le troisième sont les plus importants.

Le premier acte est chrysobulle par lequel l'empereur Andronic II Paléologue confirme en janvier 1299 toutes les possessions de Chilandar situées dans l'empire byzantin – tant au Mont Athos qu'à l'extérieur de ce dernier – puis la possession d'un navire, qui sera, comme jusqu'alors, exempté des taxes maritimes; et enfin le fait que Chilandar, avec ses métoques, est un établissement libre et indépendant, comme le monastère des Ibères à l'Athos.

Le deuxième document est une traduction du chrysobulle d'Andronic II portant confirmation, en mai 1308, à la demande du roi Milutin, du rattachement, par ce dernier, du monastère de Saint-Nicètas avec ses possessions au pyrgos de Chilandar situé sur la rive de l'est du Mont Athos à Chrysè.

Le troisième document est un inventaire cadastral (*praktikon*), dressé en novembre 1300 par le recenseur Dèmètrios Apelméné, de toutes les possessions de Chilandar sises dans le thème de Thessalonique.

La rédaction du quatrième document est vraisemblablement en liaison avec les villages possédés par Chilandar dans la région du Strymon, puisque son texte fait état d'une donation d'Andronic Doukas Pétraliphas, en 1227, en faveur de l'higoumène de Chilandar Nicodème et de toute la confrérie, de la terre du village abandonné de Munzéni, partie du village de Koutzè.

L'étude de ces actes montre que leur traducteur n'avait pas une solide compréhension du grec et il a fait plusieurs fautes d'orthographe en serbe. Il a traduit plus librement certains passages, comme par exemple le *prooimion* du chrysobulle de 1299. Cela ressort de la comparaison de sa traduction en serbe avec l'original grec du chrysobulle, conservé, d'Andronic II. On note aussi qu'il n'a pas su transcrire correctement certains mots grecs, principalement, à ce qu'il semble, lorsqu'il s'agit des indications chronologiques. Il en ressort ainsi notamment de la datation erronée, dans la traduction en serbe, du chrysobulle d'Andronic II (1299).

Ces traductions, en particuliers pour lesquelles ne nous sont pas parvenus les originaux en grec, sont des sources écrites d'autant plus précieuses, et ce tant pour l'histoire du monastère de Chilandar que pour l'étude de l'ancienne langue serbe de cette époque.

САДРЖАЈ – TABLE DES MATIÈRES

<i>Архимандрит Тихон</i>	Настанак завршног дела Савиног Житија Светог Симеона у светлости хиландарског рукописа број 387	7
<i>Archimandrite Tihon</i>	On the final part of the Life of St Symeon by St Sava in the light of the Chilandar manuscript no. 387	18
<i>Виктор Савић</i>	Помињу ли се „игумански манастири“ у Хиландарском типикју?	19
<i>Viktor Savić</i>	Does the <i>Typikon</i> of Chilandar mention ‘Hegumenic monasteries’?	27
<i>Владимир Вукашиновић</i>	Рукописни служабници Библиотеке манастира Хиландара као извори за реконструкцију развоја српског богослужења од XIII до XIX века	29
<i>Vladimir Vukašinović</i>	Manuscript Service books of the Chilandar monastery Library as sources for reconstruction of development of Serbian worship XIII to XIX century	38
<i>Мирјана Живојиновић</i>	Грчки акти у преводу на стари српски језик	39
<i>Mirjana Živojinović</i>	Les actes grecs traduits en ancienne serbe	45
<i>Srdjan Šarkić</i>	A “Thing” – the concept and division in Serbian mediaeval law	47
<i>Срђан Шаркић</i>	Појам и подела „ствари“ у средњовековном праву	53
<i>Cyril Pavlikianov</i>	The Slavic acts of the Athonite monastery of Kastamonitou and the documentary heritage of the grand čelnik Radič	55
<i>Кирил Павликјанов</i>	Средњовековни словенски Архив светогорског манастира Кастамонита и документа великог челника Радича	122
<i>Дејан Целебдић</i>	Две поствизантијске исправе о хиландарској келији Светих Арханђела у Кареји	123
<i>Dejan Dželebdžić</i>	Two post-Byzantine documents from Chilandar monastery on the cell of the Holy Archangels at Karyes	133
<i>Ognjen Krešić</i>	Adapting to shifting imperial realities: Mount Athos (Chilandar monastery) in the political and economic context of the eighteenth-century Ottoman Empire	135
<i>Оињен Крешић</i>	Прилагођавање променљивим условима Царства: Света Гора (манастир Хиландар) у политичком и економском контексту Османског царства у XVIII веку	145

<i>Бранислав Тодић</i> <i>Branislav Todić</i>	Време изградње католикона и ексонартекса манастира Хиландара.. 147 The date of construction of the katholikon and exonarthex of the Chilandar monastery 171
<i>Ана Радовановић</i> <i>Ana Radovanović</i>	Хиландарска икона Богородице Тројеручице..... 173 The Chilandar icon of the Three-Handed Theotokos..... 188
<i>Phokion Kotzageorgis,</i> <i>Monk Kosmas</i> <i>Simonopetritis</i> <i>Фокион Коцаџеорџис,</i> <i>Монах Козма</i> <i>Симоноџеџирџис</i>	The History of the katholikon of the Athonite monastery of Simonopetra until the XIX century based on written sources 189 Историја католикона атонског манастира Симонопетре до XIX века према писаним изворима 216
<i>Zoran Rakić</i> <i>Зоран Ракић</i>	The eighteenth century wall paintings in the Chilandar monastery – iconographic and stylistic characteristics 217 Зидно сликарство XVIII века у манастиру Хиландару – иконографске и стилске карактеристике 230
<i>Ђорђе Бубало</i> <i>Đorđe Bubalo</i>	Драгутин Анастасијевић на Светој Гори 1906/1907. и 1912. године 233 Dragutin Anastasijević on Mount Athos in 1906/7 and 1912 306

ИЗДАЈЕ:
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ISSN 0584-9853

НАСЛОВНА СТРАНА: арх. НИКОЛА ДУДИЋ
ЛЕКТУРА: МЛАДЕНКА САВИЧИЋ
ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК: МИРА ЗЕБИЋ
ШТАМПА: COLORGRAFIX, БЕОГРАД
ШТАМПАЊЕ ЗАВРШЕНО 2018. ГОД.
ТИРАЖ: 400 ПРИМЕРАКА